

ERINDRINGSKULTUR: SAMMENFILTRINGER AF FORTID, NUTID OG FREMTID

Eksempelstudier af kolonihistorisk erindringspolitik

Af:
Anne Folke Henningsen
Etnologi

ABSTRACT: En af etnologiens store styrker er traditionen for at lade historiske og nutidige perspektiver indgå som analytiske ressourcer i samme undersøgelse. Studier af erindringskultur kan ses som en særlig variant af dette, hvor fokus er på, hvorledes måder at præsentere fortiden på indgår i forhandlinger om nutidige relationer og ofte også etablerer forskellige forestillinger om mulige fremtider. I bidraget reflekteres over forskellige erindringsstrategier med særligt fokus på flygtighed og permanens, og mulige implikationer af dem diskuteres.

NØGLEORD: Erindringspolitik, aktivisme, erindringspraksisser, kolonihistorie

Fortid til forhandling

I juni 2020 rev en gruppe aktivister en statue af Edward Colston ned og smed den i havnen i den britiske by Bristol. Colston var involveret i handlen med slaver i 1600-tallet, og aktionen skete i forlængelse af en række større demonstrationer mod racisme i Europa og USA. I det hele taget har der i de sidste par år været en stigning i kritikken af eksisterende mindesmærker, monumenter og

statuer og en deraf følgende mere aktiv stillingtagen i den bredere befolkning til samfundets erindringspraksisser og -strategier¹.

Væltede statuer kommer ikke til at være omdrejningspunktet for mit bidrag, men en sådan dramatisk type af kamp om repræsentation af fortid peger alligevel på pointer og greb som vil være centrale. For det første fordi den eksemplificerer, hvordan fortidens spor og vurderingerne af dem og de historier de kan formidle hele tiden latent eller aktualiseret er til forhandling i givne samfund (Henningsen 2017; Smith 2006; Macdonald 2013). Denne kamp eller forhandling om betydningstilskrivelse af fortidige hændelser og fænomener medfører en konstant uafgjorthed, som også redaktørerne af temanummeret af tidsskriftet Slagmark om Koloniale aftryk anfører:

”I historien sætter man aldrig punktum. Man skriver altid videre: Man skriver om, genfortolker og analyserer historiens frembringelser i nye perspektiver. Man følger sporene op til vores samfund i dag. Fortiden er altid indlejret i vores nutid, og det koloniale engagement i fjerne egne har både været med til at forme det Danmark, vi lever i i dag[...]” (Andersen & Smed 2017: 9).

For det andet peger hændelserne i Bristol på, hvordan aktivister fra diverse befolkningsgrupper, meningsfæller eller interesseorganisationer – ofte i ustabile, foranderlige eller flertydige relationer til autoriserende og eventuelt bevilgende myndigheder – er involverede i disse forhandlinger, som kan være mere eller mindre voldsomme. Og for det tredje sætter det konkrete eksempel scenen for et lidt mere tematisk sammenfald, idet jeg i dette bidrag mestendels vil beskæftige mig med konfliktfyldte, omstridte og ubekvemme kolonifortider (se Otto 2009 for et etnologisk studie af håndtering af andre ubekvemme fortider) samt måder hvorpå aktivistiske grupper, kunstnere og politikere gennem nye versioner af fortidshåndtering ønsker at etablere nye samtids- og fremtidsfigureringer. En central pointe er altså, at eksemplerne i dette bidrag omhandler problematiserede og omstridte fortider, som forskellige grupperinger kæmper om betydningen af som en del af en politisk kamp, samt at eksemplerne oftest tager udgangspunkt i de mest

¹ Efter en gruppe anonyme billedkunstnere offentliggjorde en video, hvor en gipsbuste af Frederik V blev kastet i Københavns Havn, blussede den offentlige diskussion om Danmarks kolonifortid op igen med stærke holdninger til og delte meninger om erindringspolitiske strategier knyttet til Danmarks rolle i slaveri og kolonialisme. Aktionen fandt sted i november 2020, altså efter foredraget, denne artikel bygger på, blev afholdt.

kolonikritiske positioner i disse kampe, fordi forandrings- og fremtidsaspekterne træder tydeligst frem hos dem, der vil ændre status quo.

Kolonifortider synliggøres

I Danmark har kolonihistorien længe været et anliggende for forskere og mindre interesseorganisationer, men i 2017, som markerede 100-året for overdragelsen af det tidligere benævnte Dansk Vestindien til USA, etableredes en større bevidsthed og viden om denne del af Danmarks historie i den bredere befolkning blandt andet gennem diverse arrangementer og udstillinger, der tematiserede netop Danmarks involvering i de europæiske koloniale projekter. Også politikere blandede sig i markeringen af overdragelsen ved på forskellig vis og med varierende kraft at distancere sig fra kolonifortiden, der ofte i denne sammenhæng betegnedes som 'et mørkt kapitel' i Danmarkshistorien. Et par år forinden havde den danske regering afvist en invitation fra det grønlandske selvstyre til at deltage i en Forsoningskommission, som skulle medvirke til at forbedre relationen mellem Danmark og Grønland ved i fællesskab at bearbejde kolonifortiden. Det grønlandske selvstyre valgte at gennemføre kommissionsarbejdet uden Danmark, og et vigtigt fokuspunkt i denne proces blev antagelsen om fortidens indflydelse på både nutid og fremtid. Således definerede kommissionen forsoning på følgende måde:

Forsoning er en proces, hvorigennem det grønlandske samfund bevæger sig væk fra et tankesæt, der er en følge af kolonihistorien, ved at skabe forståelse for nutidens sociologiske problemstillinger. Forsoningsprocessen skal skabe plads til en fælles fremtid for den grønlandske befolkning – på tværs af geografi, generationer, grupper og enkeltpersoner.”²

Denne antagelse om figurationer af nye mulige fremtider gennem bearbejdning af oversete eller negligerede fortider vil jeg vende tilbage til senere, men først vil jeg præsentere endnu et eksempel på forstærket interesse for de europæiske kolonihistorier og deres virkninger i samtid og fremtid.

² <https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Departementer/Formandens-departement/Forsoningskommission/Kommissorium/Hvad-er-Forsoning-i-Groenland>.

Den såkaldte 'Herero-sten' på Columbiadamm-kirkegården i den berlinske bydel Neukölln. Stenen er rejst til ære for tyske soldater, der døde i de brutale kolonikrige i det nuværende Namibia i årene 1904-1907. Efter pres fra interesseorganisationer besluttede Neuköllns lokale myndigheder i 2009 at sætte et supplerende – eller måske endda korrigerende – mindesmærke "Til minde om ofre for det tyske koloniherrædømme i Namibia". Det bærer desuden Wilhelm von Humboldts diktum "Kun den, der kender fortiden, har en fremtid". Foto: Anne Folke Henningsen

Også i Tyskland har bevidstheden om landets kolonifortid i den bredere befolkning længe været ganske lille, og det er ofte fremhævet, at den nazistiske fortid overskygger andre ubekvemme fortider i det erindringspolitiske arbejde (Deutsches Historisches Museum 2016: 10). Der har dog i Tyskland i højere grad end i Danmark og i stigende grad i de sidste årtier været et pres fra interesseorganisationer for at få kolonifortiden mere i centrum i det fortsatte arbejde med at skabe gode fremtider for alle borgere. En af de større og mere etablerede aktører i dette er Berliner Entwicklungspolitische Ratschlag (BER), som i 2016 udgav et dossier om koloniale spor i Berlin

med særligt fokus på gadenavne. I beskrivelsen af udgivelsen positionerer organisationen sig ved at fastslå at *“Entwicklungspolitik in Berlin bedeutet auch, sich kritisch mit der Kolonialgeschichte und ihren Kontinuitäten auseinanderzusetzen”*³– altså at byudviklingspolitik i Berlin (og dermed byens fremtid) også handler om at tage et kritisk opgør med kolonihistorien og dens fortsatte virkninger. Presset fra de forskelligartede NGOer udmundede i en beslutning i det berlinske Senat i 2019 om at støtte udarbejdelsen af et postkolonialt erindringspolitisk koncept for byen – et arbejde der blev sat i gang i 2020 med projektet Dekoloniale! Memory Culture in the City. Projektet er stadig i sin vorden, men det står klart, at både samlinger, udstillinger, diverse interventioner i byrummet samt debatter og tilbagevendende festivaler indgår i visionen om et dekolonialiseret Berlin (www.dekoloniale.de). Både fokuseringen på den fortsatte involvering og aktivering af befolkningen i arrangementer og festivaler *“to move post-colonial memory culture to the public space”* (www.dekoloniale.de), vekselvirkningen mellem civilsamfundsligt pres og myndighedsautorisering samt den også tidligere påpegede antagelse om sammenhæng mellem fortid, nutid og fremtid er interessant i denne sammenhæng, og jeg vil senere vende tilbage til netop disse forhold.

Gröbenufer neden for Oberbaumbrücke i Kreuzberg omdøbtes i 2009/2010 til May-Ayim-Ufer for at hædre den afrotyske aktivist May Ayim. På stedet afholdtes i nogle år festivalen May-Ayim-Tag, der ofte fremhæves som et eksempel på, hvorledes praktiseret erindringspolitik kan fremme civilsamfundsligt engagement i både samtid og forestillet fremtid. Foto: Anne Folke Henningsen

³ <https://eineweltstadt.berlin/publikationen/stadtneulesen/>

Et tredje eksempel på kolonifortidernes nylige synliggørelse er opførelsen i 2018 af statuen *I am Queen Mary* foran Vestindisk Pakhus på Toldboden i København. Den 'Queen Mary' som statuen skal hædre er den historiske figur Mary Thomas, der var en vigtig lederskikkelse i det såkaldte Fireburn-oprør i det daværende Dansk Vestindien i 1878. Statuen står på en høj sokkel og forestiller en kvindefigur siddende på en stor kurveflettet tronstol med en fakkel i den ene hånd og en machete i den anden. Med sin ophøjethed på sokkel og fokus på en vigtig enkeltperson på trone og med betydende attributter i hænderne mimer den i udtrykket mere traditionelle statuer af store, historiske personligheder. Men der er en del områder, hvorpå den skiller sig ud fra den velkendte statueskabelon, og derfor er ordet approprierende måske mere dækkende for statuens formsprog end mimetisk. Dels er den afbildede person en sort kvinde og dels er den konkrete figur lavet efter en proces, hvor de to kunstnere bag – Jeanette Ehlers og La Vaughn Belle – har ladet deres egne kroppe 3D-scannede for tilsammen i en amalgamation at danne udgangspunkt for figureringen af deres version af Queen Mary. Denne fælles krop danner i kunstnerens vision med statuen forbindelser mellem fortid, nutid og fremtid. Under overskriften *"Embodying a Hero: Connecting to the Past, Present and Future"* skriver de: *"I Am Queen Mary" speaks to many resistance movements and traditions. [...] By speaking her humanity into existence she stakes her claim on the site and reshapes the narrative for future generations.*" (www.iamqueenmary.com). Med de metaforisk sammensmeltede kvindekroppe fra nutiden, som materialiseres i statuen af en fortidig kvindefigur, ønsker kunstnerne således at danne udgangspunkt for nye mulige fremtider.

Men også selve materialet statuen *I am Queen Mary* er lavet af, gør den usædvanlig. Den er nemlig rejst i hærdet polystyren, der er et forholdsvis skrøbeligt materiale, som ikke er egnet til at stå imod vind og vejr på en københavnsk havnefront. Den er således også ad flere omgange blevet beskadiget og blev i december 2020 midlertidigt taget ned på grund af omfattende skader forårsaget af hårdt vintervejr. Det har fra begyndelsen været ambitionen at dels samle penge ind til at støbe den i bronze og dels få tilladelse fra Kulturministeriet til at lade statuen få permanent plads på Toldboden. Sidstnævnte er faldet på plads, og førstnævnte er godt i gang blandt andet med en større bevilling bemyndiget af Folketinget. Den aktivistinitierede oprørsstatues prekaritet i nutiden forsøges hermed omgjort til varighed og permanens for fremtiden via autorisering fra bevilgende myndigheder.

Ubekvemme fortider: bronzestøbt deponering eller praktiseret bearbejdning?

Men er materialiseret permanens nødvendigvis ønskværdig i erindringspolitisk sammenhæng? Ikke hvis man spørger tilhængere af den såkaldte anti-monumentbevægelse. For fortalere for denne position er monumenter og statuer totalitaristiske eller i hvert fald totaliserende. Særligt for monumenter, der skal mane til agtpågivenhed for ikke at gentage problematiske fortider, anses selve materialiseringen som værende en hæmsko for det kontinuerlige folkelige engagement, der er nødvendigt for at opnå målet. Blandt de mest kendte eksempler på denne position er Esther Shalev-Gerz og Jochen Gerz' Monument gegen Fascismus i Hamburg. For Gerz & Gerz var det vigtigt at destabilisere selve monumentet helt konkret ved gradvist at lade det forsvinde og i stedet placere ansvaret for at kæmpe mod fascisme og andre uretfærdigheder hos befolkningen med deres kontinuerlige politiske praksisser.

“We invite the citizens of Hamburg, and visitors to the town, to add their name here to ours. In doing so, we commit ourselves to remain vigilant. As more and more names cover this 12 meter tall lead column, it will gradually be lowered into the ground. One day it will have disappeared completely, and the site of the Hamburg monument against fascism will be empty. In the end, it is only we ourselves who can rise up against injustice.” (inskription på plade ved monumentet).

For skaberne af Monument gegen Fascismus var flygtigheden og den manglende permanens et vigtigt redskab i den erindringspolitiske praksis, hvorimod kunstnerne bag I am Queen Mary har ambitioner om at rejse et konkret, materialiseret samfundsudsagn om fortid, man ikke ønsker gentaget. Et udsagn der søges om ikke hugget i sten så i hvert fald støbt i bronze og også en dermed følgende permanens – så længe den ikke rives ned af myndigheder eller andre aktivistiske grupperinger i den fortsatte erindringspolitiske kamp om fortiden.

Spørgsmålet om permanens versus flygtighed i erindringspolitik står åbent og ubesvaret tilbage – og måske bør det heller ikke afgøres på forhånd, ligesom den samfundsmæssige fortidshåndtering heller ikke afsluttes én gang for alle. Men det er i hvert fald vigtigt at pege på implikationerne ved de forskellige erindringspolitiske strategier for hvordan fortiden skal bæres med ind i og være med til at figurere nye fremtider. Figurationer hugget i sten eller støbt i bronze med fare for, at det budskab, man søger at fremme, så at sige deponeres i materialiseret form og måske netop derfor ikke (længere) maner til aktiv stillingtagen, idet samfundet har taget stilling til den givne problematik, der derfor

ikke længere synes lige så vigtig at fokusere kampgejsten på. Eller en aktiv afstandstagen fra monumentale og materialiserede mindesmærker som redskab til fortidsbearbejdning for nye fremtider, hvor store dele af det erindringspolitiske ansvar i stedet pålægges befolkningen selv med fare for glemsel af vigtige fortidige begivenheder.

Det kollektive erindringslandskab behøver ikke at være – og er ikke! – nødvendigvis et strengt valg mellem praktiseret eller materialiseret fortidsbearbejdelse, som det blandt andet fremgår af arbejdet med den tyske kolonihistoriske indsats, hvor det nye projekt både arbejder med flygtige og permanente indsatser og med praktiseret materialitet – med materialitet som noget der gøres (Damsholt & Simonsen 2009). Og trods mulige uenigheder om strategierne i eksemplerne i dette lille bidrag er de involverede aktører enige om, at nye potentielle fremtider figureres bedst, når de er baseret på viden om og forståelse af fortiden.

Litteraturliste

- Andersen, Astrid Nonbo & Sine Jensen Smed 2017: ”Redaktionelt forord”. Slagmark. Tidsskrift for Idehistorie nr. 75
- BER 2016: Stadt neu lesen. Berliner Entwicklungspolitischer Ratschlag
- Damsholt, Tine & Dorthe Gert Simonsen: ”Materialiseringer. Processer, relationer og performativitet”. Tine Damsholt, Dorthe Gert Simonsen & Camilla Mordhorst (red.): Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse, Aarhus Universitetsforlag
- Deutsches Historisches Museum 2016: German Colonialism – fragments past and present, katalog
- Henningsen, Anne Folke 2017: ”Kolonierne spor”. Mikkel Venborg Pedersen (red.): Danmark og kolonierne: Danmark, Gads forlag
- Macdonald, Sharon 2013: Memorylands. Heritage and Identity in Europe Today. Routledge
- Otto, Lene (2009): ”Kommunismens ubekvemme kulturarv”. Tine Damsholt, Dorthe Gert Simonsen & Camilla Mordhorst (red.): Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse, Aarhus Universitetsforlag
- Smith, Laura Jane 2006: Uses of Heritage. Routledge

Benyttede websteder:

- Dekolonial! Memory Culture in the City: www.dekolonial.de, benyttet: 15.februar 2021
- Grønlands forsoningskommission:
<https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Departementer/Formandens-departement/Forsoningskommission/Kommissorium/Hvad-er-Forsoning-i-Groenland>, benyttet 14.marts 2021
- I am Queen Mary: www.iamqueenmary.com, benyttet: 15.februar 2021

- Stadt neu lesen: <https://eineweltstadt.berlin/publikationen/stadtneulesen>, benyttet 14.marts 2021

